

POLICY BRIEF 1:2024

ISBN 978-952-206-849-1

ISSN 2984-1860

Karvin policy brief -sarjan tarkoituksena on tukea koulutuspoliittista ja yhteiskunnallista keskustelua ja päätöksentekoa sekä edistää arviointitiedon hyödyntämistä päätöksenteon tukena.

Laadukkaan varhaiskasvatuksen toteuttaminen vaatii kestäviä poliittisia päätöksiä

Janniina Vlasov, Tuomas Sarkkinen ja Sivi Harkoma
Kansallinen koulutuksen arviointikeskus (Karvi)

Tavoitteellinen kehittäminen on vahvistanut varhaiskasvatusta

Suomalaista varhaiskasvatusta on uudistettu ja kehitetty merkittävästi 2010- ja 2020-luvulla niin lainsäädännöllisesti kuin sisällöllisesti. Kehittämistä on ohjannut varhaiskasvatuksen siirtyminen osaksi suomalaista koulutusjärjestelmää, mikä korostaa jokaisen lapsen oikeutta laadukkaaseen, saavutettavaan ja inklusiiviseen varhaiskasvatukseen. Samaan aikaan varhaiskasvatus on ollut painavien yhteiskunnallisten, taloudellisten ja koulutuspoliittisten keskustelujen ja toimenpiteiden kohteena. Päätöksenteon painopisteet ovat vaihdelleet, ja uudistukset ovat olleet ajoittain nopea-tempoisia ja ristiriidassa varhaiskasvatuksen sisällöllisten tavoitteiden kanssa. Näistä esimerkkeinä voidaan mainita subjektiivisen varhaiskasvatusoikeuden rajausta sekä muutokset henkilöstömitoituksessa hallituskaudella 2015–2019 ja säästöjen palauttaminen ennalleen hallituskaudella 2019–2023. Lyhytnäköisten säästöjen sijaan päätöksenteossa tulisi vahvistaa tekijöitä, jotka turvaavat laadukkaan varhaiskasvatuksen toteutumisen ja kehittämisen pitkälle tulevaisuuteen.

Tavoitteellinen ja tulevaisuuteen katsova kehittäminen on tärkeää, sillä varhaiskasvatuksella on monenlaisia vaikutuksia niin lapsiin ja heidän perheisiinsä kuin laajemmin koko yhteiskuntaan. Riittävän ja hyvinvoivan henkilöstön toteuttama varhaiskasvatus tukee jokaisen lapsen yksilöllistä

kasvua, kehitystä ja oppimista, tasaa lasten kotitaustoista johtuvia eroja ja ehkäisee syrjäytymistä. Varhaiskasvatus osana lapsiperhepalveluja mahdollistaa alle kouluikäisten lasten huoltajien opiskelun ja työssäkäynnin ja on yksi sosiaalihuollon ja lasten suojelun tukitoimi. Ala työllistää kymmeniä tuhansia ihmisiä Suomessa, vaikkakin alan vetovoimaisuus on viime vuosina heikentynyt¹. Kevan tuoreen tutkimuksen mukaan², varhaiskasvatuksen henkilöstöllä on kohonnut riski työkyvyttömyyteen, mikä puolestaan tuottaa huomattavia inhimillisiä ja taloudellisia kustannuksia. Henkilöstön hyvinvointi heijastuu lisäksi varhaiskasvatuksen toteuttamiseen ja edelleen lapsen kokemukseen³.

Kansallinen koulutuksen arviointikeskus (Karvi) on toteuttanut vuosien 2016–2024 aikana useita varhaiskasvatukseen kohdistuneita kansallisia arviointeja, joissa on tarkasteltu toiminnan sisältöjen, johtajuuden ja alan koulutusten ohella myös kansallisen kokeilun vaikutuksia lapsiperhepalveluihin. Arviointiemme tuottaman tiedon perusteella voidaan nostaa esiin viisi keskeistä varhaiskasvatuksen laatuun ja vaikuttavuuteen liittyvää teemaa, jotka on tärkeää huomioida varhaiskasvatusta koskevassa päätöksenteossa. Näitä ovat henkilöstön riittävydestä ja osaamisen tasosta huolehtiminen, alan johtamisosaamisen vahvistaminen, inklusiivisen ja lasten osallisuutta vahvistavan varhaiskasvatuksen edellytysten varmistaminen, palveluiden saavutettavuuden takaaminen sekä perheiden kanssa tehtävän yhteistyön merkityksen tunnistaminen.

Varhaiskasvatus on jo itsessään merkittävä palvelu ja koulutusjärjestelmän osa, jolla on välittömiä vaikutuksia lapseen, perheeseen ja yhteiskuntaan. Samaan aikaan varhaiskasvatukseen panostamalla luodaan pohjaa myös perusopetukselle, sillä varhaisella tuella ja lasten oppimisvalmiuksien vahvistamisella voidaan osaltaan vaikuttaa kansallisiin oppimistuloksiin ja niiden nostamiseen⁴. Peruskoulu ei voi yksin ratkaista oppimistulosten laskuun liittyviä ongelmia, sillä kehitys linkittyy laajemmin oppimiseen, hyvinvointiin ja muihin taustalla vaikuttaviin yhteiskunnallisiin tekijöihin.⁵ Laskuun yhteydessä olevien yksittäisten syiden sijaan tulisikin keskittyä koulutusjärjestelmän kokonaisvaltaiseen kehittämiseen ja esimerkiksi siihen, miten hyvinvointiin, kasvuun ja oppimiseen liittyviin haasteisiin voidaan vastata jo varhaiskasvatuksessa. Perusopetuksen oppimistulosten pitkäjäsenarvioinnin mukaan varhaiskasvatuksesta on hyötyä erityisesti niille koulunsa aloittaneille lapsille, joilla oli havaittu tuen tarpeita. Kokopäiväisen varhaiskasvatuksen merkitys lapsen osaamiselle näyttää korostuvan neljä- ja viisivuotiaana, kun verrokkeina ovat kotihoidossa tai osapäiväisessä varhaiskasvatuksessa olleet lapset. Myös lapset itse vahvistivat tätä näkemystä: Karvin arviointiin osallistuneet kokopäiväisessä varhaiskasvatuksessa neljä- ja viisivuotiaana olleet lapset kertoivat kotihoidossa olleita selvästi useammin osaavansa leikkiä toisten lasten kanssa.⁶

¹ Opetus- ja kulttuuriministeriö 2021; 2024

² Pekkarinen ym. 2024

³ Vlasov ym. 2018; Repo ym. 2019

⁴ Ukkola, Metsämuuronen & Paananen 2020

⁵ Kansallinen koulutuksen arviointikeskus 2023

⁶ Ukkola, Metsämuuronen & Paananen 2020 *Julkaisemattomien analyysien mukaan kokopäiväisillä on tilastollisesti erittäin merkitsevästi paremmat tulokset ($p < 0,001$) matematiikassa kuin osapäiväisillä ja merkitsevästi ($p < 0,01$) paremmat äidinkielessä.*

Koulutettu ja kelpoinen henkilöstö on varhaiskasvatuksen laadukkaan toteuttamisen perusta

Varhaiskasvatuksella ja erityisesti sillä, miten laadukkaasti sitä toteutetaan, on väliä. Koulutettu ja osaava henkilöstö on keskeinen varhaiskasvatuksen laatutekijä, ja jokaisella varhaiskasvatuksen työtehtäviin kelpoisuuden tuottavalla koulutuksella on merkityksellinen rooli varhaiskasvatuksen kokonaisuudessa. Kansallisella tasolla lainsäädäntö määrittää varhaiskasvatushenkilöstön kelpoisuudet ja säätelee osin yhdenmukaista peruskoulutusta alan oppilaitoksissa⁷. Moniammatillisuus nähdään suomalaisen varhaiskasvatuksen voimavarana, ja sen avulla luodaan hyvät lähtökohdat henkilöstön laaja-alaiselle osaamiselle ja varhaiskasvatuksen tavoitteiden saavuttamiselle. Monipuolisen osaamisen ja laajojen tavoitteiden saavuttaminen edellyttää koulutuksilta kaikkien varhaiskasvatuksen ammattilaisten yhteisen ja koulutuksen kautta saavutetun erityisosaamisen tunnistamista.

Nykyiset kelpoisuusehdot vahvistavat varhaiskasvatuksen laatua nostamalla henkilöstön koulutus- tasoa ja selkiyttämällä tehtävänimikkeitä. Samaan aikaan tavoitteena on ollut vähentää koulutusten sisältöjen päällekkäisyyttä ja luoda selkeitä ammatillisia koulutuspolkuja. Varhaiskasvatuksen koulutukset vastaavat Karvin arvioinnin perusteella työelämän osaamistarpeisiin hyvin, ja koulutusten osaamisprofiilit ovat pääsääntöisesti selkeitä⁸. Varhaiskasvatuksen pedagoginen asiantuntijuus kohdentuu arvioinnin perusteella erityisesti kasvatustieteen kandidaatin koulutuksen sisältöihin ja tavoitteisiin. Arviointimme mukaan nykyiset varhaiskasvatuksen opettajan ja päiväkodin johtajan kelpoisuuden tuottavat kasvatustieteen kandidaatin ja -maisterin koulutukset rakentuvat ajantasaiselle kasvatustieteelliselle tutkimustiedolle ja sisällöt vastaavat hyvin nykyisiä työelämän vaatimuksia. Kandidaattikoulutuksessa painottuvat varhaiskasvatuksen opettajan pedagoginen vastuu ja osaaminen, ja maisterikoulutuksen sisällöissä korostuvat varhaiskasvatuksen organisatiokulttuurin, koulutusjohtamisen sekä kasvatusyhteisöjen johtajuuteen ja johtamiseen liittyvät teemat. Työelämän edustajat arvioivat, että pedagoginen osaaminen ja johtamisosaaminen tulevat korostumaan myös tulevaisuudessa varhaiskasvatuksen työtehtävissä. Näitä sisältöjä tulee arvioinnin perusteella vahvistaa yliopistokoulutuksissa myös jatkossa.⁹

Varhaiskasvatuksen henkilöstön ammattirakenteen ja tehtävänimikkeiden muutoksen myötä alan koulutusten sisältöjen ja ammattiryhmien tehtäväkuvien selkeyttämistä tulee jatkaa yhteistyössä ohjausjärjestelmän, korkeakoulujen, koulutusten järjestäjien ja työelämän kanssa. Kaikkien varhaiskasvatuksen ammattilaisten osaamista ja tehtäväkuvia tulee tarkastella kokonaisuutena, mutta arviointitulosten perusteella erityisen tärkeää on varhaiskasvatuksen sosionomin osaamisprofiilin ja koulutuksen sisältöjen kehittämisen jatkaminen¹⁰. Varhaiskasvatuksen sosionomin tehtävänimike on vielä uusi, ja ammattikorkeakoulujen ja työelämän tulee yhdessä jatkaa sosionomin tehtäväkuvan selkiyttämistä sekä ydinosaamisen kirkastamista koulutuksen sisällöissä.

Varhaiskasvatuksen keskeinen lainsäädäntöön kirjattu ja laatua varmistava tekijä on korkeakoulutetun henkilöstön riittävä määrä lapsiryhmissä. Kelpoisen henkilöstön saatavuudesta huolehtiminen on edellytys sille, että varhaiskasvatuksen uudistuvat tavoitteet saadaan vakiintuneeksi osaksi

⁷ Vlasov ym. 2018

⁸ Karila ym. 2024

⁹ Karila ym. 2024

¹⁰ Karila ym. 2024

työtä¹¹. Samaan aikaan kaikissa lapsiryhmissä ei kuitenkaan ole tällä hetkellä riittävää osaamista pedagogisten tavoitteiden saavuttamiseen, koska henkilöstöstä, erityisesti kelpoisista opettajista, on pulaa¹². Henkilöstöpulaan ja uudistuneisiin kelpoisuusehtoihin on viime vuosien aikana pyritty vastaamaan lisäämällä varhaiskasvatuksen opettajakoulutuksen aloituspaikkoja yliopistoissa ja mahdollisuuksia täydentää aikaisempaa kelpoisuutta joustavilla monimuoto-opinnoilla¹³. Opetuksen ja ohjauksen resurssit, koulutuksille asetettujen tavoitteiden kasvaminen ja opiskelijoiden määrän lisääminen kuitenkin haastavat tällä hetkellä erityisesti varhaiskasvatuksen opettajan yliopistokoulutusten toteuttamista. Riittävä rahoitus on ehto sille, että nykyiset opettajakoulutukselle asetetut tavoitteet voivat toteutua ja että koulutusta voidaan kehittää systemaattisesti. Tähän mennessä opettajakoulutuksen määrän kasvu on toteutunut pääosin määräaikaikaisilla rahoituksilla. Koulutetun ja kelpoisen henkilöstön sekä pedagogisen asiantuntijuuden varmistamiseksi varhaiskasvatuksen yliopistokoulutuksen toteuttamiseen tulisi jatkossa varmistaa riittävät ja pitkälle ennakoitavat resurssit¹⁴.

Henkilöstöpulaan ja korkeakoulutetun henkilöstön saatavuuden varmistamiseen tulee vastata myös vahvistamalla alan täydennyskoulutusta. Varhaiskasvatuksen osaamisen johtaminen ja kehittäminen vaatii suunnitelmallista koordinoitua kansallisella ja paikallisella tasolla. Niin peruskoulutuksen kuin työelämässä tarjottavan täydennyskoulutuksen tulisi muodostaa henkilöstön osaamista tukeva jatkumo, ja koulutusten tulee yhteistyössä jatkaa joustavien koulutuspolkujen kehittämistä.¹⁵

Varhaiskasvatuksen johtaminen liittyy keskeisesti henkilöstön veto- ja pitovoiman parantamiseen

On tärkeää, että varhaiskasvatusta on kehitetty suuntaan, jossa se kykenee vastaamaan ympäröivän yhteiskunnan muuttuneisiin tarpeisiin. Kunnissa ja päiväkodeissa kehittämistä tulisi jatkaa pitkäjänteisesti, jotta uudistukset vakiintuvat osaksi varhaiskasvatuksen toimintaa. Tarvitaan tahtoa muuttaa vallitsevia toimintatapoja sekä ymmärrystä uudistusten merkityksestä. Uudistusten jalkauttaminen koskettaa erityisesti lapsiryhmätyön rajapinnoilla työskenteleviä päiväkodin johtajia, joilta edellytetään kykyä johtaa muutosta¹⁶. Päiväkodin johtajalla tulee jatkossa olla koulutuksen ja ammatillisen osaamisen kautta kehittyntä pedagogista asiantuntijuutta, jotta hän kykenee johtamaan varhaiskasvatuksen uudistukset osaksi arkea tavalla, joka muokkaa syvemmin työntekijöiden ajattelutapoja ja koko työyhteisön toimintakulttuuria. Kuitenkin tiedetään, että päiväkodin johtajan koulutuksen tuottama osaamisperusta ei ole vakiintunut ja se on pirstaleista¹⁷. Varhaiskasvatuksen kokonaisvaltaisen johtamisosaamisen perustan tulisi olla kasvatustieteissä, joka huomioi varhaiskasvatuksen yhteiskunnallisen painotuksen pedagogisen asiantuntemuksen ohella¹⁸.

¹¹ Kuusiholma-Linnamäki ym. 2023, Kannel ym. 2023

¹² Juutinen ym. 2021, Siippainen ym. 2021, Kuusiholma-Linnamäki ym. 2023, Karila ym. 2024

¹³ Opetus- ja kulttuuriministeriö 2024, Karila ym. 2024

¹⁴ Karila ym. 2024

¹⁵ Kannel ym. 2023, Karila ym. 2024

¹⁶ Kuusiholma-Linnamäki ym. 2023

¹⁷ Siippainen ym. 2021

¹⁸ Kuusiholma-Linnamäki ym. 2023

Varhaiskasvatuksen pedagogisten ja rakenteellisten muutosten juurruttamista haastaa lisäksi se, että osalla johtajista ei arviointitulostemme mukaan ole aikaa pedagogiikan johtamiselle, suunnitelmalliselle varhaiskasvatuksen kehittämiseksi tai henkilöstön osaamisen tukemiselle¹⁹. Aiemmin päiväkodin johtajalla oli tyypillisesti yksi päiväkotijohdettavanaan ja johtajan työhön kuului usein työskentelyä lapsiryhmässä. Nykyään päiväkodin johtaja voi johtaa isoa varhaiskasvatustyksikköä, johon sisältyy useita fyysisesti erillään olevia toimipaikkoja, suuri määrä alaisia, erilaisia varhaiskasvatuksen toimintamuotoja sekä päiväkodin toimintaedellytyksistä huolehtimista, kuten siivous- ja keittiöpalveluiden hallinnointia. Henkilöstöjohtaminen lisääntyy päiväkodin johtajan työssä, kun toimipaikkojen ja alaisten määrä kasvaa. Lisäksi lapsiryhmien henkilöstön poissaolot ja vaihtuvuus sekä pula kelpoisesta henkilöstä tuottavat yhdessä kierteen, jossa läsnä oleva henkilöstö väsy entisestään ja johtamisen merkitys korostuu. Arviointimme tulokset osoittavat, että valtaosa johtajan työajasta kuluukin päivittäisjohtamiseen, hallinnollisiin tehtäviin ja työvuorojärjestelyihin sekä erityisesti sijaisten hankintaan, mikä tekee työstä ennakoimatonta ja pirstaleista. Arviointi antaa viitteitä siitä, että laajojen johtamiskokonaisuuksien johtajilla ei ole mahdollisuutta tukea henkilöstöään siten, kuin he varhaiskasvatuksen tavoitteiden muuttuessa ja henkilöstön saatavuuteen liittyvissä haasteissa tukea tarvitsisivat.²⁰

Varhaiskasvatukseen ja sen johtamiseen liittyviä haasteita ei voida ratkaista vain yksilötasolla tai johtajien osaamista vahvistamalla. Johtaja tarvitsee kelpoisia työntekijöitä ja työyhteisöt pysyvyyttä, jotta toiminta olisi lain mukaista ja laadukasta. Alan veto- ja pitovoimaa tulisikin vahvistaa palkkauksen, perus- ja lisäkoulutuksen sekä suunnitelmallisen ja pitkäjänteisen kehittämisen avulla. Tarvitaan myös varhaiskasvatuksen palvelurakenteen paikallista kehittämistä. Lisäksi on tärkeää, että johtamiskokonaisuudet ja alaisten määrät pysyvät kohtuullisina.²¹

Varhaiskasvatuksen inklusiivisuutta ja jokaisen lapsen osallisuutta yhteisön jäsenenä tulee edelleen vahvistaa

Varhaiskasvatuslain²² mukaan varhaiskasvatuksen tavoitteena on edistää jokaisen lapsen iän ja kehityksen mukaista kokonaisvaltaista kasvua, kehitystä, terveyttä ja hyvinvointia. Viimeaikaisen tutkimuksen mukaan lasten hyvinvointia haastavat useat kuormittavat tekijät, kuten kiusaaminen ja huoltajien jaksaminen. Vasta neljävuotiaista lapsista yli kolmasosa on kokenut kiusaamista kotona, hoidossa tai vapaa-ajalla. Lisäksi jopa kolmannes varhaiskasvatuksessa olevista lapsista on herättänyt huolta varhaiskasvatuksen henkilöstössä. Huolenaiheet liittyvät yleisimmin lasten sosioemotionaalisiin taitoihin ja poikien hyvinvointiin.²³

Perusta elämänmittaiselle hyvinvoinnille ja osallisuuden kokemuksille yhteisön jäsenenä luodaan jo varhaislapsuudessa. Tärkeintä on varmistaa, ettei yksikään lapsi jäisi oman ryhmänsä tai yhteisönsä ulkopuolelle. Inklusiivisen ja moninaisuutta arvostavan toimintakulttuurin avulla voidaan tukea lasten osallisuutta ja ehkäistä ulkopuolisuuden kokemuksia riippumatta lapsen taustoista tai

¹⁹ Siippainen ym. 2021; Kuusiholma-Linnamäki ym. 2023

²⁰ Siippainen ym. 2021; Kuusiholma-Linnamäki ym. 2023

²¹ Kuusiholma-Linnamäki ym. 2023

²² 540/2018, 3§

²³ Vuorenmaa 2018

yksilöllisistä ominaisuuksista. Inklusiivinen toimintakulttuuri luodaan ammatillisessa vuorovaikutuksessa lasten, huoltajien ja henkilöstön kesken²⁴.

Rikkaassa ja monipuolisessa vuorovaikutuksessa yhdistyvät varhaiskasvatuksen henkilöstön sensitiivisyys ja läsnäolo sekä pysyvät ihmissuhteet. Sensitiivisen ja vastavuoroisen vuorovaikutuksen avulla tuetaan lasten tunne- ja vuorovaikutustaitoja²⁵, millä on tutkitusti kiusaamista ennaltaehkäisevä vaikutus²⁶. Ammattitaitoinen ja pysyvä henkilöstö pystyy lasta havainnoimalla tunnistamaan lapsen käyttäytymisestä nousevia huolenaiheita ja nostamaan ne yhteiseen keskusteluun muun henkilöstön ja huoltajien kanssa. Henkilöstöllä tulisi olla valmius ja mahdollisuus keskustella huoltajien kanssa päiväkodin jokapäiväisissä kohtaamisissa. Lisäksi näitä keskusteluja syvennetään suunnitelmallisissa ja tavoitteellisissa tapaamisissa, kuten lapsen varhaiskasvatussuunnitelmakeskusteluissa.

Hyvällä pedagogisella johtamisella voidaan parhaimmillaan tukea inklusiivisen toimintakulttuurin kehittymistä ja lasten kannalta merkityksellisten ihmissuhteiden pysyvyyttä²⁷. Näitä ihmissuhteita ei kuitenkaan voida ylläpitää ilman riittäviä henkilöstöresursseja. Henkilöstön vaihtuvuus vaikeuttaa lapsiin liittyvien huolenaiheiden esiin tuomista sekä kiusaamistilanteisiin puuttumista ja niiden selvittelyä. Ajantasainen keskustelu lapseen liittyvistä ilon- ja huolenaiheista vaarantuu, jos henkilöstöllä ei ole riittävää ammatillista osaamista tai tarvittavaa tietoa lapsen hyvinvoinnista ja sosiaalisista suhteista lapsiryhmässä.

Kiusaamisen ennaltaehkäisyssä keskeistä on henkilöstön ymmärrys kiusaamisesta ilmiönä. Ymmärryksen puutteesta kumpuavat ja riittämättömät kiusaamista ennaltaehkäisevät käytännöt saattavat vaarantaa lasten hyvinvoinnin ja osallisuuden ryhmässä erityisesti niiltä lapsilta, joilla on lisääntyneitä pulmia kehityksessään.²⁸ Pahimmillaan varhaiskasvatuksen henkilöstön resurssipula voi johtaa kiusaamistilanteiden pitkittymiseen sekä lasten tunne- ja vuorovaikutustaitoihin liittyvien tarpeiden laiminlyöntiin. Arvioimme parhaillaan varhaiskasvatuksessa tehtävää kiusaamisen vastaista työtä ja lasten sosioemotionaalaisia taitoja tukevia menetelmiä, jotta ilmiön ymmärtämiseen saataisiin lisää kansallista tietoa²⁹.

Varhaiskasvatustalveluiden tulee olla saavutettavia, korkeatasoisia ja houkuttelevia

Eryteisesti kansainvälisissä tutkimuksissa on osoitettu yhteys laadultaan hyvätasoisien varhaiskasvatuksen myönteisistä vaikutuksista lapsen kasvulle, kehitykselle ja oppimiselle. Toisaalta varhaiskasvatuksella on vaikutuksia vain niihin lapsiin, joilla on mahdollisuus siihen osallistua.³⁰ Euroopan Unionin asettaman ET 2020 -ohjelman tavoitteena oli, että EU-maissa 95 prosenttia yli neljävuotiaista lapsista osallistuisi varhaiskasvatukseen³¹. Suomessa osallistumisaste on jäänyt jälkeen EU:n tavoitteesta ja muista pohjoismaista. Työvoimapolitiittisen tehtävän lisäksi varhaiskasvatukseen

²⁴ Opetushallitus 2022

²⁵ Ahonen 2015

²⁶ Saracho 2017

²⁷ Kannel ym. 2023

²⁸ Kirves & Sajaniemi 2012

²⁹ Harkoma ym. 2023

³⁰ Vlasov ym. 2018; Karila 2016

³¹ European Commission 2020

osallistumisen määrän pitkäjänteinen nostaminen onkin ollut yli hallituskausien jatkunut tavoite, sekä yksi keskeisiä koulutukselliseen tasa-arvoon tähtääviä toimenpiteitä. Sekä kansallisena että tutkimuksellisenä huolena on ollut se, kuinka varhaiskasvatuksesta eniten hyötyvät, kuten muuta kuin suomea äidinkielenään puhuvat ja heikoista sosioekonomisista lähtökohdista tulevat lapset, saataisiin palveluiden piiriin³².

Lasten varhaiskasvatukseen osallistumista edistää esimerkiksi se, että varhaiskasvatuspalvelut kohtaavat joustavasti perheiden lastenhoitoon liittyvät tarpeet. Arviointimme ovat osoittaneet, että huoltajien näkemys varhaiskasvatuksen laadusta ja sen merkityksestä lasten kasvuun ja oppimiselle on yhteydessä siihen, osallistuuko lapsi varhaiskasvatukseen vai ei.³³ Vanhemmille laatu on ensisijaisesti sitä, mitä he näkevät ja kokevat, kuten turvallisia ja pysyviä vuorovaikutussuhteita pienissä ryhmissä. Tällöin heikennykset esimerkiksi henkilöstömitoituksiin, henkilöstön määrää sääteleviin suhdelukuihin tai lapsiryhmien kokoihin rapauttaisivat vanhempien käsitystä varhaiskasvatuksen soveltuvuudesta omalle lapselleen. Vuonna 2018–2019 korkeamman suhdeluvun ja subjektiivisen varhaiskasvatusoikeuden rajauksen aikaan niissä kunnissa, joissa kyseiset heikennykset olivat voimassa, osallistui vähemmän viisivuotiaita lapsia varhaiskasvatukseen kuin muissa kunnissa³⁴. Yllä mainitun kaltaisten heikennysten ja osallistumisen esteiden tunnistaminen ja nykyisten suhdelukujen säilyttäminen ovatkin olennaisia toimenpiteitä osana varhaiskasvatuksen osallistumisasteen ja saavutettavuuden lisäämistä.³⁵

Hallituskausien 2015–2019 ja 2019–2023 aikana toteutetun kansallisen viisivuotiaiden maksuttoman varhaiskasvatuskokeilun arviointi osoitti, että asiakasmaksujen määräytymisperusteilla on merkitystä lapsen varhaiskasvatukseen osallistumiselle³⁶. Arvioinnin perusteella tiedämme lisäksi, että viisivuotiaiden osallistuminen varhaiskasvatukseen oli vähäisempää, mikäli kunnassa maksettiin kotihoidon tuen kuntalisää. Kuntalisän tyypillisin ehto sitä maksavissa kunnissa oli, että kaikki perheen varhaiskasvatusikäiset lapset tuli hoitaa kotona. Tämä ehto on ristiriitainen lapsen subjektiivisen varhaiskasvatusoikeuden kanssa.³⁷

Varhaiskasvatuksen palveluohjauksella on keskeinen rooli varhaiskasvatuksen osallistumisasteen nostamisessa. Toimivalla palveluohjauksella voidaan tavoittaa uusia perheitä, kertoa käytettävissä olevista lastenhoidon ratkaisujen mahdollisuuksista sekä vaikuttaa siihen, että perheet kokevat itsensä tervetulleiksi varhaiskasvatuspalvelujen piiriin.³⁸ Useimmille maahan muuttaneille vanhemmille suomalainen koulutusjärjestelmä näyttäytyy vaikeasti ymmärrettävänä. Kokonaisuuden hahmottaminen on haastavaa, mikäli tietoa ei ole saatavilla perheen kotikielellä. Lisäksi perheen huoltajien omat kokemukset, asenteet ja tietämys erilaiseen yhteiskuntaan ja kulttuuriin pohjautuvasta koulutusjärjestelmästä vaikuttavat heidän odotuksiinsa ja käsityksiinsä. Palveluohjauksella voidaan huolehtia siitä, että tieto varhaiskasvatuksesta koulutusjärjestelmän ensiportaana tavoittaa myös ne ryhmät, jotka eivät ole palveluiden piirissä. Varhaiskasvatus on huoltajille tärkeä kytkös suomalaiseen yhteiskuntaan, jolloin voidaan parhaimmillaan luoda vahva perusta huoltajien ja ammattilaisten väliselle yhteistyölle.

³² Lazzari & Vandenbroeck 2012; Siippainen ym. 2020

³³ Kuusiholma-Linnamäki & Siippainen 2021

³⁴ Siippainen ym. 2019

³⁵ Siippainen ym. 2019; 2020

³⁶ Kuusiholma-Linnamäki & Siippainen 2021

³⁷ Kuusiholma-Linnamäki & Siippainen 2021

³⁸ Kuusiholma-Linnamäki ym. 2021

Perheiden kanssa tehtävä yhteistyö on varhaiskasvatuksen vahvuus

Varhaiskasvatuksen ja huoltajien välinen yhteistyö ja huoltajien mahdollisuus osallistua lapsen varhaiskasvatuksen suunnitteluun, toteutukseen ja arviointiin on keskeinen varhaiskasvatuksen lainsäädäntöön ja ohjaaviin asiakirjoihin kirjattu tavoite³⁹. Arviointimme mukaan varhaiskasvatuksen henkilöstö arvioi huoltajien kanssa tehtävän yhteistyön toteutuneen pääosin hyvin ja henkilöstön ja huoltajien välillä vallitsi hyvä keskusteluyhteys ja luottamus. Eniten yhteistyötä haastoi ajan riittävyys huoltajien päivittäiselle kohtaamiselle, joka toteutui kolmanneksen mielestä korkeintaan kohtalaisesti.⁴⁰

Arjessa tapahtuvan luontevan vuorovaikutuksen ja lapsen yksilölliset tarpeet huomioivan pedagogiikan mahdollistavat toimivat rakenteet. Yksi lasten ja huoltajien osallisuutta vahvistava rakenne on se, että jokaiselle lapselle laaditaan yksilöllinen varhaiskasvatussuunnitelma. Suunnitelmaa laadittaessa lapsen osaaminen, vahvuudet, kiinnostuksen kohteet ja yksilölliset tarpeet tehdään näkyviksi. Näiden pohjalta asetetaan henkilöstön toiminnalle lapsen kasvua, kehitystä ja oppimista tukevat tavoitteet. Arviointiemme perusteella varhaiskasvatuksen henkilöstö on perehtynyt hyvin lapsen varhaiskasvatussuunnitelmaprosessiin, ja prosessiin liittyvät työnjaot nähdään toimivina⁴¹. Yli 80 prosenttia työntekijöistä arvioi, että lapsen varhaiskasvatussuunnitelmiin kirjattujen asioiden läpikäynti huoltajien kanssa ja keskustelut lapsen tarvitseman tuen toteuttamisen tavoista toteutuvat työssä hyvin. Henkilöstön arvioiden perusteella vanhempien osallistuminen varhaiskasvatuksen suunnitteluun ja arviointiin toteutuu erityisesti lapsen vasukestutelun kautta.

Kasvatusyhteistyössä ja lapsen varhaiskasvatussuunnitelman laadinnassa ja toteutuksessa ollaan varhaiskasvatukselle asetettujen tavoitteiden keskiössä. Lapsen varhaiskasvatussuunnitelmaprosessin aikana luodaan lapsen ja perheen osallisuutta ja yhteistyötä tukevia toimintamalleja. Tämä voi tarkoittaa esimerkiksi yhteisten pelisääntöjen muodostamista kodin ja varhaiskasvatuksen välillä tai monialaisen yhteistyön sujuvaa toteuttamista neuvolan, päiväkodin ja kodin välillä. Keskusteluiden, päivittäisten kohtaamisten ja säännöllisten tapaamisten avulla vahvistetaan yhteistä ymmärrystä keinoista, joilla tuetaan lasten oppimistaitojen lisäksi sosiaalisia taitoja ja yhteisöllisyyttä. Säännöllisen ja luottamuksellisen kasvatusyhteistyön muodostuminen edellyttää kuitenkin sitä, että lapsiryhmässä työskentelee vakituista ja kelpoista henkilökuntaa.

Varhaiskasvatuksessa saadut myönteiset kokemukset yhteistyöstä sitouttavat ja motivoivat huoltajia myöhemmin tarkastelemaan myös kodin ja koulun yhteistyötä luonnollisena osana lapsen kasvun ja oppimisen polkua. Lapsen siirtyessä esi- ja perusopetukseen perheen kanssa tehtävä yhteistyö korostuu, sillä kotoa saatu tuki ja arvostus koulunkäyntiä ja suomen tai ruotsin kielen oppimista kohtaan vaikuttavat oppimiseen⁴². Varhaiskasvatuksen laadun toteutumisen näkökulmasta on olennaista myös jatkossa varmistaa sellaiset rakenteet ja systemaattiset prosessit, jotka tukevat jokaisen lapsen yksilöllisten tarpeiden huomiointia, huoltajien osallisuuden toteutumista ja perheiden kanssa tehtävää yhteistyötä varhaiskasvatuksen arjessa.

³⁹ Varhaiskasvatuslaki 540/2018, Opetushallitus 2022

⁴⁰ Kannel ym. 2023

⁴¹ Repo ym. 2019

⁴² Kuukka & Metsämuuronen 2016

Varhaiskasvatuksella luodaan pohjaa tulevaisuudelle

Edellä olemme nostaneet esiin esimerkkejä laadukkaan varhaiskasvatuksen kulmakivistä kansallisten arviointitulosten perusteella. Niitä ovat riittävä ja ammattitaitoinen henkilöstö, vahva pedagoginen johtajuus, inklusiivinen ja osallisuutta vahvistavia toimintakulttuuri, varhaiskasvatuspalveluiden saavutettavuus ja toimiva yhteistyö. Nämä tekijät ovat yhtä aikaa sekä kansallisen varhaiskasvatuksemme tunnistettuja vahvuuksia että sen kehittämiskohteita. Mahdollisuudet laadukkaan varhaiskasvatuksen toteutumiseen tulevaisuudessa edellyttävät sitä, että näiden tekijöiden merkitys tunnustetaan ja niihin panostetaan.

Varhaiskasvatus on ollut lukuisten uudistusten kohteena kuluneen vuosikymmenen aikana. Lainsäädännöllisten uudistusten tavoitteena on ollut nostaa varhaiskasvatuksen laatua, vahvistaa lapsen edun ensisijaisuuden toteutumista ja lisätä koulutuksellista tasa-arvoa. Nykyinen lainsäädäntö asettaa selkeät ja tarpeelliset tavoitteet suomalaiselle varhaiskasvatukselle ja sen järjestämiselle. Uudistuneiden tavoitteiden juurtuminen osaksi varhaiskasvatuksen rakenteita ja arjen toimintaa vaatii kuitenkin aikaa, resursseja ja yhteisiä ponnisteluja.

Varhaiskasvatusta koskevilla päätöksillä on sekä laajoja välittömästi näkyviä että kauaskantoisia vaikutuksia niin pedagogisella, paikallisella kuin kansallisella tasolla. Ensisijaisesti päätöksillä on kuitenkin merkitystä ainutkertaista lapsuuttaan elävien lasten elämään tässä ja nyt. Varhaiskasvatukseen panostamalla vahvistetaan heikompien asemaa yhteiskunnassa ja kavennetaan perhe- taustoista johtuvia eroja. Kyse ei ole vain varhaiskasvatuksen mahdollistamisesta lapsille ja perheille, vaan yhdenvertaisen pohjan luomista kaikille lapsille suomalaisen koulutusjärjestelmän ensiaskeleella.

Varhaiskasvatuksen resurssien varmistaminen ja vahvistaminen kertovat yhteiskunnan arvoista ja siitä, miten pienten lasten tarpeet ja oikeudet otetaan huomioon poliittisessa päätöksenteossa. Tämän vuoksi varhaiskasvatuksen päätöksenteon on tärkeää myös jatkossa perustua monipuoliselle tutkimus- ja arviointitiedolle, ennakoinnille ja kattavalle vaikutusten arvioinnille, jossa huomioidaan taloudellisten vaikutusten lisäksi päätösten vaikutukset lapsiin ja perheisiin. Vain tällä tavalla on mahdollista luoda kestäviä poliittisia ratkaisuja, jotka tukevat laadukkaan varhaiskasvatuksen toteuttamista.

Karvi suosittelee

- **Ala tarvitsee koulutettua ja kelpoista henkilöstöä, jotta varhaiskasvatukselle asetetut tavoitteet voidaan saavuttaa.** Varhaiskasvatuksen veto-, ja pitovoimaa on vahvistettava palkkauksen, perus- ja lisäkoulutuksen sekä suunnitelmallisen ja pitkäjänteisen kehittämisen avulla.⁴³
- **Varhaiskasvatuksen resurssit tulee turvata aiempaa vahvemmin.** Henkilöstön kokemaan väsymykseen ja kuormittuneisuuteen tulee suhtautua vakavasti, sillä se heijastuu lapsen kokemaan toiminnan laatuun. Varhaiskasvatukseen suunnattuja taloudellisia resursseja

⁴³ Kuusiholma-Linnamäki ym. 2023

tulee arvioida ja tarvittaessa lisätä, jotta varhaiskasvatuksen rakenteellista ja prosessien laatua voidaan kehittää.⁴⁴

- **Varhaiskasvatuksen laadusta huolehtiminen edistää varhaiskasvatukseen osallistumista.** Varhaiskasvatukseen osallistumista edistää se, että varhaiskasvatuspalvelut kohtaavat joustavasti perheiden lastenhoitoon liittyvät tarpeet. Varhaiskasvatuksen palveluohjauksella voidaan tavoittaa uusia perheitä sekä vaikuttaa siihen, että perheet kokevat itsensä terveilleiksi varhaiskasvatuspalvelujen piiriin.⁴⁵
- **Varhaiskasvatuksen järjestäjien ja palveluntuottajien tulee vahvistaa rakenteita, jotka tukevat päiväkodin johtajia työssään.** Kohtuullisen työkokonaisuuden lisäksi merkittäviä tukirakenteita ovat säännöllinen yhteistyö ja dialoginen vuorovaikutus esihenkilön ja muiden johtajakollegoiden kanssa sekä mahdollisuudet huolehtia myös omasta hyvinvoinnistaan.⁴⁶
- **Ammatillisen koulutuksen järjestäjien, ammattikorkeakoulujen ja yliopistojen tulee yhdessä jatkaa varhaiskasvatuksen tutkintojen osaamisprofiilien kirkastamista ja opetuksen sisältöjen kehittämistä.** Moniammatillisen työskentelyn hyödyt toteutuvat, kun koulutukset ja niiden tuottama osaaminen tuottavat tarkoituksenmukaisesti yhteistä ja eriytynyttä osaamista.⁴⁷

POLICY BRIEF 1:2024

ISBN 978-952-206-849-1

ISSN 2984-1860

Lähteet

- Ahonen, L. (2015). Varhaiskasvattajan toiminta päiväkodin haastavissa kasvatustilanteissa. Tampere: Tampere University Press.
- European Commission (2020). Education and Training Monitor 2020. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Saatavilla <https://op.europa.eu/webpub/eac/education-and-training-monitor-2020/en/index.html> Luettu 15.4.2024
- Harkoma, S., Junttila, N., Sainio, M., Stoor-Grenner M. & Tiihonen, M. (2023). Arviointi kiusaamisen vastaisen toiminnan toteutumisesta sekä lasten kiusaamisen vastaisista ja sosio-emotionaalisia taitoja tukevista menetelmistä varhaiskasvatuksessa. Hankesuunnitelma. Kansallinen koulutuksen arviointikeskus. https://www.karvi.fi/sites/default/files/sites/default/files/documents/Kiusaamisen%20vastaiset%20menetelm%C3%A4t%20varhaiskasvatuksessa_1.pdf
- Juutinen, J., Siippainen, A. Marjanen, J., Sarkkinen, T., Lundkvist, M., Mykkänen, A., Raitala, M. Risänen, M-J. & Ruokonen, I. (2021) Pedagogisia jatkumoit ja ilmaisun iloa! Viisivuotiaiden pedagogiikka ja taito- ja taidekasvatuksen nykytila varhaiskasvatuksessa.

⁴⁴ Repo ym. 2019

⁴⁵ Kuusiholma-Linnamäki & Siippainen 2021

⁴⁶ Kuusiholma-Linnamäki ym. 2023

⁴⁷ Karila ym. 2024

- Julkaisut 9:2021. Kansallinen koulutuksen arviointikeskus. https://www.karvi.fi/sites/default/files/sites/default/files/documents/KARVI_9_2021.pdf
- Kannel, L., Kuusiholma-Linnamäki, J., Harju-Luukkainen, H., Heiskanen, N. Kuusisto, A. & Kulmala, V. (2023). Paikallisten varhaiskasvatussuunnitelmien toteutuminen päiväkodeissa ja perhepäivähoidossa. Julkaisut 28:2023. Kansallinen koulutuksen arviointikeskus. https://www.karvi.fi/sites/default/files/sites/default/files/documents/Karvi_2823_0.pdf
- Kansallinen koulutuksen arviointikeskus. (2023). Koulu ei voi yksin nostaa kansallista osaamistasoa. Tiedote. Saatavilla <https://www.karvi.fi/ajankohtaista/uutiset/koulu-ei-voi-yksin-nostaa-kansallista-osaamistasoa>. Luettu 15.4.2024.
- Karila, K. (2016). Vaikuttava varhaiskasvatus. Tilannekatsaus toukokuu 2016. Raportit ja selvitykset 2016:6. Helsinki: Opetushallitus. https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/vaikuttava_varhaiskasvatus.pdf.
- Karila, K., Rantala, K., Rusi, M., Davidsson, S., Helakari, P., Holsti, E., Keloneva, R., Kytölaakso, K., Malkamäki, L., Valkonen, S., Frisk, T., Mustonen, K., Sarkkinen, T. & Huhtanen, M. (2024). Varhaiskasvatuksen koulutus Suomessa 2023: Arviointi koulutuksen tilasta ja kehittämistarpeista. Julkaisut 7:2024. Kansallinen koulutuksen arviointikeskus. https://www.karvi.fi/sites/default/files/sites/default/files/documents/KARVI_0724.pdf
- Kirves, L. & Sajaniemi, N. (2012). Bullying in early educational settings. *Early Child Development and Care*, 182:3–4, 383–400. <https://doi.org/10.1080/03004430.2011.646724>
- Kuukka, K. & Metsämuuronen, J. (2016). Perusopetuksen päättövaiheen suomi toisena kielenä (S2) -oppimäärän oppimistulosten arviointi 2015. Julkaisut 13:2016. Kansallinen koulutuksen arviointikeskus. <https://karvi.fi/publication/perusopetuksen-paattovaiheen-suomi-toisena-kielena-s2-oppimaaran-oppimistulosten-arviointi-2015/>.
- Kuusiholma-Linnamäki, J. & Siippainen, A. (2021). Yhteenveto viisivuotiaiden maksuttoman varhaiskasvatuskokeilun arvioinnista vuosina 2018–2021. Tiivistelmät 12:2021. Kansallinen koulutuksen arviointikeskus. https://www.karvi.fi/sites/default/files/sites/default/files/documents/KARVI_T1221a.pdf
- Kuusiholma-Linnamäki, J., Sarkkinen, T., Vlasov, J., Fonsén, E., Heikkinen, S., Hjelt, H., Lahtinen, J., Lohi, N., Mäkelä, M., Siippainen, A. (2023). Päiväkodin johtajan työ: Johtamiskokonaisuudet, varajohtamisen rakenteet ja johtajan työhön kohdistuvat odotukset. Julkaisut 29:2023. Kansallinen koulutuksen arviointikeskus. https://www.karvi.fi/sites/default/files/sites/default/files/documents/Karvi_2923.pdf
- Lazzari, A. & Vandenbrock, M. (2012). Literature Review of the Participation of Disadvantaged Children and families in ECEC Services in Europe. Teoksessa J. Bennett (toim.) *Early Childhood Education and Care (ECEC) for Children from Disadvantaged Backgrounds: Findings from European Literature Review and Two Case Studies*. Study commissioned by the Directorate general for Education and Culture. Brussels: European Commission.
- Opetus- ja kulttuuriministeriö. (2021). Varhaiskasvatuksen koulutusten kehittämisohjelma 2021–2030. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2021:3. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-876-2>
- Opetus- ja kulttuuriministeriö. (2024). Koulutusten kehittämistä tutkimuksella, yhteistyöllä ja verkostoitumalla: Varhaiskasvatuksen koulutusten kehittämisfoorumin toisen

- toimintakauden loppuraportti. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja: 2024:7. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-727-7>
- Opetushallitus (2022). Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2022. Opetushallitus. Määräys OPH-700-2022.
- Pekkarinen, L., Erkkilä, T. & Rissanen, M. (2024). Varhaiskasvatuksen henkilöstön työkyky ja sen johtaminen: työkyvyttömyysriskeistä ratkaisuihin. Kevan tutkimuksia 1/2024. https://www.keva.fi/globalassets/2-tiedostot/tutkimukset-ja-tilastot/kevan-tutkimuksia-1_2024_toimialatietoa_varhaiskasvatuksesta-1.pdf
- Repo, L., Paananen, M., Eskelinen, M., Mattila, V., Lerkkanen, M.-K., Gammelgård, L., Ulvinen, J., Marjanen, J., Kivistö, A. & Hjelt, H. (2019). Varhaiskasvatuksen laatu arjessa – Varhaiskasvatussuunnitelmien toteutuminen päiväkodeissa ja perhepäivähoidossa. Julkaisut 15:2019. Kansallinen koulutuksen arviointikeskus. https://www.karvi.fi/sites/default/files/sites/default/files/documents/KARVI_1519.pdf
- Saracho, O.N. (2017). Bullying Prevention Strategies in Early Childhood Education. Early Childhood Education Journal 45, 453–460. <https://doi.org/10.1007/s10643-016-0793-y>
- Siippainen, A., Repo, L., Metsämuuronen, J., Kivistö, A., Alasuutari, M., Koivisto, P. & Saarikallio-Torp, M. (2019). Viisivuotiaiden maksuttoman varhaiskasvatuksen kokeilun ensimmäisen vaiheen arviointi. Varhaiskasvatukseen osallistuminen ja kokeilun järjestäminen. Kansallinen koulutuksen arviointikeskus. Julkaisut 16:2019. https://www.karvi.fi/sites/default/files/sites/default/files/documents/KARVI_1619.pdf
- Siippainen, A., Paananen, M., Metsämuuronen, J., Repo, L., Sarkkinen, T., Alasuutari, M., Koivisto, P., Saarikallio-Torp, M. & Kirjavainen, T. (2020). Viisivuotiaiden maksuttoman varhaiskasvatuskokeilun arvioinnin toinen vaihe. Varhaiskasvatukseen osallistuminen, kokeilun kustannukset ja järjestäminen. Julkaisut 14:2020. Kansallinen koulutuksen arviointikeskus. https://www.karvi.fi/sites/default/files/sites/default/files/documents/KARVI_1420.pdf
- Siippainen, A., Sarkkinen, T., Vlasov, J., Marjanen, J., Fonsén, E., Hjelt, H., Heikkinen, S., Lohi, N., Lahtinen, J. & Mäkelä, M. (2021). ”Yhdessä yritetään tehdä parasta mahdollista varhaiskasvatusta ja laatua jokaisen lapsen päivään” Varhaiskasvatuksen moninaiset johtamisrakenteet ja johtaminen. Julkaisut 23/2021. Kansallinen koulutuksen arviointikeskus. https://www.karvi.fi/sites/default/files/sites/default/files/documents/KARVI_2321.pdf
- Ukkola, A., Metsämuuronen, J. & Paananen, M. (2020). Alkumittauksen syventäviä kysymyksiä. Julkaisut 10:2020. Kansallinen koulutuksen arviointikeskus. https://www.karvi.fi/sites/default/files/sites/default/files/documents/KARVI_Alkumittaus.pdf
- Varhaiskasvatustalain 540/2018. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2018/20180540>.
- Vlasov, J., Salminen, J., Repo, L., Karila, K., Kinnunen, S., Mattila, V., Nukarinen, T., Parrila, S. & Sulonen, H. (2018). Varhaiskasvatuksen laadun arvioinnin perusteet ja suositukset. Julkaisut 24:2018. Kansallinen koulutuksen arviointikeskus. https://karvi.fi/wp-content/uploads/2018/10/KARVI_Perusteet-ja-suositukset_web.pdf
- Vuorenmaa, M. (2019). Pienten lasten ja heidän perheidensä hyvinvointi 2018. Tilastoraportti 10/2019. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2019050214035>

Lisätietoja

arviointineuvos Janniina Vlasov, janniina.vlasov@karvi.fi, +358 29 533 5543,
Kansallinen koulutuksen arviointikeskus

arviointiasiantuntija Tuomas Sarkkinen, tuomas.sarkkinen@karvi.fi, +358 29 533 5582,
Kansallinen koulutuksen arviointikeskus

www.karvi.fi/varhaiskasvatus